

बार्हस्पत्यो भरद्वाजः। इन्द्राग्नी। बृहती, ७-१० अनुष्टुप्।

प्र नु वो॒चा सु॒तेषु॑ वां वी॒र्या॑३ या॒नि च॒क्रथुः॑।

ह॒तासौ॑ वां पि॒तरौ दे॒वशत्र॑व इन्द्रा॒ग्नी जी॒वथो॑ यु॒वम्॥ ६.०५९.०१

सुतेषु- रसेषु निष्पन्नेषु। यानि। चक्रथुः। तानि। वाम्- युवयोः। वीर्या- वीर्याणि। नु- क्षिप्रम्।

प्र- प्रकर्षेण। वोच- ब्रवीमि। वाम्- युवयोः। पितरः- हिंसकाः। पीयतिर्हिंसाकर्मा। देवशत्रवः-

देवरिपवः। हतासः- हताः। हे इन्द्राग्नी। इन्द्र ईशनाधिदेवता। अग्निः क्रत्वधिदेवता। युवम्-

युवाम्। जीवथः- प्राणं धारयथः॥१॥

ब॒ळित्था॑ म॒हिमा॑ वा॒मिन्द्रा॒ग्नी प॒निष्ठ॑ आ।

स॒मा॒नो वाँ ज॒निता॑ भ्रा॒तरा॑ यु॒वं य॒मावि॒हेह॑मा॒तरा॑॥ ६.०५९.०२

इन्द्राग्नी। वाम्- युवयोः। महिमा- माहात्म्यम्। इत्था- एवम्। बट्- सत्यमेव। पनिष्ठः- स्तुत्यः।

वाम्- युवयोः। जनिता- स्रष्टा। समानः- सम एव। युवम्- युवाम्। यमौ- यमळौ। इहेहमातरा-

समानमातरौ। भ्रातरा- सोदरावेव॥२॥

ओ॒कि॒वांसा॑ सु॒ते स॒चाँ अ॒श्वा स॒प्ती इ॒वाद॑ने।

इन्द्रा॒ न्व॑ग्नी अ॒वसे॒ह व॒ज्रिणा॑ व॒यं दे॒वा ह॑वामहे॥ ६.०५९.०३

सुते- रसे निष्पन्ने सति। ओकिवांसा- समवेतौ। सच- सहैव। अदने- घासभक्षणे। अश्वा सप्ती

इव- तुरगा इव। इन्द्रा अग्नी- इन्द्राग्नी। अवसा- रक्षाशक्त्या। इह- अत्र। वज्रिणा- वज्रपाणी।

देवा- देवौ। वयम्। हवामहे- आह्वयामः॥३॥

य इन्द्रा॒ग्नी सु॒तेषु॑ वां स्त॒वत्तेष्वृ॑तावृ॒धा।

जोष॒वाकं॑ व॒दतः॑ प॒ञ्चहो॑षिणा॒ न दे॒वा भ॒सथ॑श्च॒न॥ ६.०५९.०४

ऋतावृधा- ऋतवर्धकौ । इन्द्राग्नी । यः । तेषु सुतेषु- रसेषु निष्पन्नेषु । वाम्- युवाम् । स्तवत्-
स्तौति । जोषवाकम्- प्रीतिवाक्यम् । वदतः- ब्रुवतस्तस्य । पञ्चहोषिणा- शक्तिमयघोषोपेतौ । देवा-
देवौ । न- सम्प्रति । भसथः- हव्यं भक्षयथः ॥४॥

इन्द्राग्नी को अस्य वां देवौ मर्तश्चिकेतति ।

विषूचो अश्वान्युयुजान ईयत एकः समान आ रथे ॥ ६.०५९.०५

इन्द्राग्नी । कः । देवौ- द्योतनशीलौ । कः । अस्य- एतस्य । वाम्- युवयोः । मर्तः- मनुष्यः ।
चिकेतति- बुद्धयति । विषूचः- नानागतीन् । अश्वान्- प्राणतुरगान् । युयुजानः- योजयन् । समाने ।
रथे- लक्ष्यप्रापकगतिप्रतीकवाहने । एकः- उभावेकात्मना । ईयते- आगच्छथः ॥५॥

इन्द्राग्नी अपादियं पूर्वागात्पद्वतीभ्यः ।

हिवी शिरौ जिह्वया वावदच्चरत्त्रिंशत्पदा न्यक्रमीत् ॥ ६.०५९.०६

इन्द्राग्नी । अपात्- पादरहिता । इयम्- एषा । पूर्वी- पुराणी । पद्वतीभ्यः- द्विपञ्चतुष्पद्भ्यः । अगात्-
आगच्छति । शिरः । हिवी- हित्वा । जिह्वया । वावदत्- ब्रवीति । त्रिंशत्पदा- त्रिंशत्पदानि
त्रिंशन्मुहूर्तानिति सायणः । न्यक्रमीत्- अतिक्रामति ॥६॥

इन्द्राग्नी आ हि तन्वते नरो धन्वानि बाह्वोः ।

मा नो अस्मिन्महाधने परां वर्क्तुं गविष्टिषु ॥ ६.०५९.०७

इन्द्राग्नी । नरः- नेतारो वीराः । आ- आभिमुख्येन । बाह्वोः- भुजयोः । धन्वानि- धनूंषि । तन्वते-
विस्तारयन्ति । हि- खलु । अस्मिन्- एतस्मिन् । महाधने- वृष्ट्याख्यसम्पत्सम्पादननिमित्ते युद्ध
इत्याधिभौतिके । मूलशक्तिधारासम्पत्सम्पादननिमित्ते युद्ध इत्याध्यात्मिके । गविष्टिषु-
चिद्रश्म्यन्वेषणेषु । नः- अस्मान् । मा । परा वर्क्तुं- परित्यजतम् ॥७॥

इन्द्राग्नी तर्पन्ति माघा अर्यो अरातयः ।

अप द्वेषास्या कृतं युयुतं सूर्यादधि ॥ ६.०५९.०८

इन्द्राग्नी । मा- माम् । अघाः- पापिनः । अर्यः- अरयः । अरातयः- लोभिनः । तपन्ति- बाधन्ते ।
सूर्यादधि- सवितुः सकाशात् । द्वेषांसि- एतान् द्वेष्टन् । द्वेषभावनानि । अप आ कृतम्-
अपाकुरुतम् । युयुतम्- पृथक्कुरुतम् ॥८॥

इन्द्राग्नी युवोरपि वसु दिव्यानि पार्थिवा ।

आ न इह प्र यच्छतं रयिं विश्वायुपोषसम् ॥ ६.०५९.०९

इन्द्राग्नी । युवोः- युवयोः । दिव्यानि । पार्थिवा- भौमानि । वसु- धनानि । नः- अस्मभ्यम् । इह-
अत्र । आ- आभिमुख्येन । यच्छतम्- दत्तम् । विश्वायुपोषसम्- सर्वभूतपोषकम् । रयिम्-
दानयोग्यधनम् । यच्छतम् ॥९॥

इन्द्राग्नी उक्थवाहसा स्तोमैर्भिर्हवनश्रुता ।

विश्वाभिर्गीर्भिरा गतमस्य सोमस्य पीतये ॥ ६.०५९.१०

इन्द्राग्नी । उक्थवाहसा- मन्त्रवाहकौ । स्तोमेभिः- मन्त्रैः । हवनश्रुता- आह्वानश्रोतारौ । अस्य-
एतस्य । सोमस्य- रसस्य । पीतये- अनुभूतये । विश्वाभिः- सर्वाभिः । गीर्भिः- वाग्भिः । आ गतम्-
आगच्छतम् ॥१०॥

६० बार्हस्पत्यो भरद्वाजः । इन्द्राग्नी । गायत्री, १-३, १३ त्रिष्टुप्, १४ बृहती, १५ अनुष्टुप्

श्रथद्वृत्रमुत सनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात् ।

इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता ॥ ६.०६०.०१

सहुरी- शत्रूणामभिभवितारौ । भूरेः- बह्व्याः । वसव्यस्य- सम्पदः । इरज्यन्ता- ईशानौ । सहसा-
शक्त्या । सहस्तमा- आवरणानामभिभवितारौ । वाजयन्ता- सम्पत्कामौ । इन्द्राग्नी । यः । सपर्यात्-
परिचरेत् । सः । वृत्रम्- आवरणम् । श्रथत्- नाशयति । वाजम्- अन्नम् । सनोति- लभते ॥१॥

ता योधिष्ठमभि गा इन्द्र नूनमपः स्वरुषसौ अग्न ऊहाः ।

दिशः स्वरूपसं इन्द्र चित्रा अपो गा अग्ने युवसे नियुत्वान् ॥ ६.०६०.०२

इन्द्र- ईशनाधिदैवत । अग्ने- क्रत्वधिदैवत । ता- तौ युवाम् । नूनम्- निश्चयेन । अपः- उदकानि मूलशक्तिधाराः । स्वः- ज्योतिः । उल्हाः- अपहृताः । उषसः- प्रभातीर्विद्याः । गाः- धेनूश्चिद्रश्मीन् । अभि- अभिलक्ष्य । योधिष्ठम्- अयुध्यथम् । अग्ने- सत्क्रतो । इन्द्र- परमेश्वर । नियुत्वान्- प्राणतुरगसम्पन्नः सन् । दिशः । स्वः- ज्योतिः । उषसः- विद्याः । चित्राः- विचित्राः । अपः- जीवोदकानि । गाः- चिद्रश्मीन् । युवसे- पुनरुपासकेन सङ्गमयसि ॥२॥

आ वृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैरिन्द्र यातं नमोभिरग्ने अर्वाक् ।

युवं राधोभिरकवेभिरिन्द्राग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः ॥ ६.०६०.०३

वृत्रहणा- आवरणनाशकौ । वृत्रहभिः- आवरणबाधकैः । शुष्मैः- बलैः । इन्द्र अग्ने । नमोभिः- अस्मत्कृतनमस्कारैः । अर्वाक्- अस्मदभिमुखम् । आ यातम्- आगच्छतम् । युवम्- युवाम् । अकवेभिः- अकुत्सिताभिः । उत्तमेभिः- श्रेष्ठाभिः । राधोभिः- संसिद्धिभिः । अस्मे- अस्मासु । भवतम् ॥३॥

ता हुवे ययोरिदं पप्ते विश्वं पुरा कृतम् । इन्द्राग्नी न मर्धतः ॥ ६.०६०.०४

ययोः । पुरा- पूर्वम् । कृतम्- रचितम् । इदम्- एतत् । विश्वम्- सर्वं कर्म । पप्ते- स्तूयते । ता- तौ । हुवे- आह्वये । ईदृशे- अस्मिन् कर्माणि । इन्द्राग्नी । न । मर्धतः- हिंस्तः ॥४॥

उग्रा विघनिना मृध इन्द्राग्नी हवामहे । ता नो मृळात ईदृशे ॥ ६.०६०.०५

उग्रा- उद्गूणौ । मृधः- शत्रून् । विघनिना- हतवन्तौ । इन्द्राग्नी । हवामहे- आह्वयामः । ता- तौ । नः- अस्मान् । मृळात- सुखयताम् ॥५॥

हतो वृत्राण्यार्या हतो दासानि सत्पती । हतो विश्वा अप द्विषः ॥ ६.०६०.०६

आर्या- सात्त्विकानि । दासानि- तामसानि । वृत्राणि- आवरणानि । हतः- नाशयथः । सत्पती- सत्तापालकौ । विश्वाः- सर्वाणि । द्विषः- द्वेषभावनानि । हतः- नाशयथः ॥६॥

इन्द्राग्नी युवामिमेऽभि स्तोमा अनूषत। पिबतं शम्भुवा सुतम्॥ ६.०६०.०७

इन्द्राग्नी । युवाम् । इमे- एते । स्तोमाः- मन्त्राः । अभि अनूषत- स्तुवन्ति । शम्भुवा- मङ्गळकरम् ।
सुतम्- रसम् । पिबतम्- अनुभवतम् । ७ ॥

या वां सन्ति पुरुस्पृहो न्युतो दाशुषे नरा। इन्द्राग्नी ताभिरा गतम्॥ ६.०६०.०८

या- ये । वाम्- युवयोः । पुरुस्पृहः- बहुभिः स्पृहणीयाः । न्युतः- प्राणवडवाः । सन्ति- भवन्ति ।
ताभिः । इन्द्राग्नी । नरा- नेतारौ । दाशुषे- दात्रे । आ गतम्- आगच्छतम् ॥ ८ ॥

ताभिरा गच्छतं नरोपेदं सर्वनं सुतम्। इन्द्राग्नी सोमपीतये॥ ६.०६०.०९

नरा- हे नेतारौ । इन्द्राग्नी । सोमपीतये- रसानुभूतये । इदम्- एतम् । सवनम्- सम्भजनीयम् ।
सुतम्- निष्पन्नं रसम् । ताभिः- आभिः प्राणवडवाभिः । आ गच्छतम् ॥ ९ ॥

तमीळिष्व यो अर्चिषा वना विश्वा परिष्वजत्। कृष्णा कृणोति जिह्या॥ ६.०६०.१०

यः । अर्चिषा- स्वभासा । विश्वा- सर्वाणि । वना- अरण्यानि । परिष्वजत्- परिष्वजति । जिह्या-
स्वज्वालाया । कृष्णा- कृष्णवर्णानि । कृणोति- करोति । तमग्निम् । ईळिष्व- स्तुहि । आध्यात्मिके
भौमभोगोन्मुखभावनानि भस्म करोतीति भावः ॥ १० ॥

य इद्ध आविवासति सुम्नामिन्द्रस्य मर्त्यः। द्युम्नाय सुतरा अपः॥ ६.०६०.११

यः । मर्त्यः- मनुष्यः । ईद्धे- अग्नावुदीपिते । इन्द्रस्य । सुम्नाम्- सुखम् । आविवासति- परिचरति ।
सः । द्युम्नाय- दीप्त्यै । अपः- जीवोदकानि । सुतराः- सुष्ठु तरणीयानि करोति ॥ ११ ॥

ता नो वाजवतीरिष आशून्पिपृतमर्वतः। इन्द्रमग्निं च वोळ्हवे॥ ६.०६०.१२

इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम् । अग्निम्- ऋत्वधिदैवतम् । वोळ्हवे- वोढुम् । ता- ताविन्द्राग्नी । नः-
अस्मभ्यम् । वाजवतीः- गतिमतीः । इषः- सत्कामनाः । आशून्- क्षिप्रगामिनः । अर्वतः-
प्राणतुरगान् । पिपृतम्- पूरयतम् ॥ १२ ॥

उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॒हुव॒ध्या उ॒भा रा॑धसः स॒ह मा॑दय॒ध्यै।

उ॒भा दा॒तारा॑वि॒षां र॑यी॒णामु॒भा वा॑जस्य सा॒तये॑ हुवे वाम्॥ ६.०६०.१३

वाम्- युवाम्। इन्द्राग्नी। उभा- उभौ। आहुवध्यै- हव्यसमर्पणाय। राधसः- संसिद्ध्या। सह।
मादयध्यै- मादनाय। वाजस्य- अन्नस्य। सातये- लब्धये। इषाम्- काम्यानाम्। रयीणाम्-
अन्नानाम्। दातारौ- दायकौ। हुवे- आह्वये॥१३॥

आ नो॒ गव्यै॑भि॒रश्वै॑र्वस॒व्यैरु॑प॒ गच्छ॑तम्।

सखा॑यौ दे॒वौ स॒ख्याय॑ श॒म्भुवे॑न्द्रा॒ग्नी ता॑ हवामहे॥ ६.०६०.१४

गव्येभिः- चिद्रश्मिभिः। अश्वेभिः- प्राणैः। वसव्यैः- चित्तवृत्तिस्तम्भकारिभिः। वसु स्तम्भे।
धेनुभिस्तुरगैरित्याधिभौतिके। उप आ गच्छतम्। सख्याय- मैत्र्यै। शम्भुवा- शङ्करौ। इन्द्राग्नी।
सखायौ- मित्रौ। देवौ। ता- तौ। हवामहे- आह्वयामः॥१४॥

इन्द्रा॒ग्नी शृ॒णुतं॑ ह॒वं यज॑मानस्य सु॒न्वतः॑।

वी॒तं ह॒व्यान्या॑ ग॒तं पि॑ब॒तं सो॒म्यं मधु॑॥ ६.०६०.१५

इन्द्राग्नी। सुन्वतः- रसनिष्पादकस्य। यजमानस्य- पूजकस्य दातुः सङ्गतिकारकस्य। हवम्-
आह्वानम्। शृणुतम्। हव्यानि- चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यानि। वीतम्- अनुभवतम्। आ
गतम्- आगच्छतम्। सोम्यं मधु- मधुरं रसम्। पिबतम्- अनुभवतम्॥१५॥